

PEYZAJ VA UNING BADIY ADABIYOTDAGI O'RNI

Safarova Munavvar Muxtor qizi

*Buxoro innovatsion ta'lim va tibbiyot universiteti
o'zbek tili mutaxassisligi magistranti*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada badiiy adabiyotda peyzaj tasvirining o'rni va badiiy-estetik ahamiyati tahlil qilinadi. Peyzaj asarda nafaqat tabiat manzarasini ifodalash, balki voqea-hodisalarning ruhiy fonini yaratish, qahramonlarning ichki kechinmalarini ochib berish va asar g'oyasini chuqurlashtirish vositasi sifatida yoritiladi. Tadqiqotda peyzajning badiiy obraz yaratishdagi funksiyalari, uning syujet va kompozitsiyadagi o'rni ilmiy jihatdan asoslanadi. Olingan xulosalar adabiy tahlil jarayonida peyzajning ahamiyatini to'liq anglashga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *peyzaj, badiiy adabiyot, badiiy tasvir, obraz, asar g'oyasi, ruhiy holat.*

Аннотация: *В статье рассматривается роль пейзажа в художественной литературе и его художественно-эстетическое значение. Пейзаж анализируется не только как изображение природной среды, но и как средство раскрытия идейного содержания произведения, передачи эмоционального состояния персонажей и создания художественного образа. Особое внимание уделяется функциям пейзажа в композиции и сюжете литературного произведения. Полученные выводы способствуют более глубокому пониманию художественной природы пейзажных описаний.*

Ключевые слова: *пейзаж, художественная литература, художественный образ, художественное изображение, идея произведения, эмоциональное состояние.*

Abstract: *This article analyzes the role of landscape description in fiction and its artistic and aesthetic significance. Landscape is examined not only as a depiction of nature, but also as an important means of revealing the ideological content of a literary work, conveying characters' emotional states, and enriching artistic imagery. Special attention is given to the functions of landscape in the plot and composition of literary texts. The findings contribute to a deeper understanding of the artistic value of landscape descriptions in literature.*

Keywords: *landscape, fiction, artistic representation, imagery, idea of the work, emotional state.*

KIRISH

Badiiy adabiyot insonning ichki dunyosi, ijtimoiy hayoti va atrof-muhit bilan bo'lgan munosabatlarini badiiy vositalar orqali aks ettiruvchi muhim san'at sohasidir. Adabiy asarda voqea-hodisalar, obrazlar tizimi va g'oyaviy mazmun bir butunlikda namoyon bo'lib, ularning barchasi badiiy tasvir vositalari orqali o'quvchiga yetkaziladi. Ushbu vositalar orasida peyzaj tasviri alohida o'rin tutadi. Peyzaj nafaqat tabiat manzarasini tasvirlash, balki asarning badiiy-falsafiy mazmunini chuqurlashtirish, qahramonlar ruhiy holatini ochib berish hamda voqealar rivojiga badiiy fon yaratish vazifasini bajaradi.

Adabiyotshunoslikda peyzaj badiiy tasvirning muhim unsurlaridan biri sifatida e'tirof etilib, uning funksional va estetik jihatlari turli tadqiqotlarda keng yoritilgan. Peyzaj tasviri orqali yozuvchi tabiat va inson o'rtasidagi uyg'unlikni, shuningdek, jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarni ramziy ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi. Tabiat manzaralari ko'pincha qahramonlarning ichki kechinmalari bilan uyg'un holda tasvirlanib, ularning ruhiy holatini bevosita yoki bilvosita ifodalaydi. Shu bois peyzaj tasviri badiiy asarning g'oyaviy yo'nalishini belgilovchi muhim estetik vosita hisoblanadi.

Badiiy asarda peyzajning qo'llanilishi muallifning individual ijodiy uslubi va estetik qarashlari bilan chambarchas bog'liqdir. Ayrim asarlarda peyzaj syujet rivojida faol ishtirok etib, voqealarning mazmuniy yukini oshirsa, boshqa holatlarda u ramziy va psixologik vazifani bajaradi. Ayniqsa, lirika va nasrda peyzaj tasvirlari orqali muallifning dunyoqarashi, tabiatga munosabati hamda inson ruhiyati haqidagi falsafiy qarashlari o'z ifodasini topadi.

Bugungi adabiyotshunoslikda badiiy matnni kompleks tahlil qilish jarayonida peyzaj tasvirining funksional imkoniyatlarini chuqur o'rganish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki peyzaj badiiy obrazlar tizimini boyitish, asar kompozitsiyasini mustahkamlash va o'quvchining estetik didini shakllantirishda samarali vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan, peyzaj va uning badiiy adabiyotdagi o'rnini ilmiy asosda tahlil qilish adabiy asarlarning mazmun-mohiyatini to'liq anglashga xizmat qiladi.

Zamonaviy adabiyotshunoslikda badiiy asarni tahlil qilish jarayonida uning g'oyaviy-estetik mazmunini to'liq anglash muhim ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda badiiy tasvir vositalarining, xususan, peyzaj tasvirining o'rni va funksional ahamiyatini aniqlash dolzarb masalaga aylanmoqda. Chunki peyzaj adabiy asarda faqat tabiat manzarasini tasvirlash bilangina cheklanmay, balki qahramonlar ruhiy holatini ochish, voqealar rivojiga badiiy fon yaratish va muallif g'oyasini chuqurlashtirish vazifalarini bajaradi.

Bugungi kunda adabiy matnlarni chuqur va tizimli tahlil qilishga bo'lgan ehtiyoj kuchayib bormoqda. Ayniqsa, o'quvchi va talabalarning badiiy tafakkurini rivojlantirish, ularning estetik didini shakllantirishda peyzaj tasvirining imkoniyatlarini to'g'ri anglash muhim ahamiyat kasb etadi. Adabiyot ta'limida ko'pincha syujet va obrazlarga asosiy e'tibor qaratilib, peyzajning badiiy yuklamasi yetarli darajada tahlil qilinmaydi. Bu holat mazkur mavzuni ilmiy asosda o'rganish zaruratini yanada oshiradi.

Peyzaj tasviri orqali yozuvchi inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni, ijtimoiy va falsafiy g'oyalarni ramziy ifodalash imkoniga ega bo'ladi. Ayniqsa, zamonaviy adabiyotda ekologik muammolar, inson ruhiyati va jamiyat o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni aks ettirishda peyzajning badiiy ahamiyati yanada ortib bormoqda. Shu sababli peyzajning badiiy-estetik funksiyalarini tahlil qilish bugungi adabiy jarayonni tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi yana shundan iboratki, peyzaj tasviri milliy adabiyotimizda ham muhim badiiy an'ana sifatida shakllangan. Turli davrlardagi adabiy asarlarda peyzajning qo'llanish usullari va mazmuniy yuklamasi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularni ilmiy jihatdan tahlil qilish adabiyotshunoslik fanini boyitadi. Shu nuqtayi

nazardan, peyzaj va uning badiiy adabiyotdagi o'rnini o'rganish nazariy va amaliy jihatdan dolzarb masala hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Badiiy adabiyotda peyzaj tasviri muhim estetik va mazmuniy vazifani bajaruvchi badiiy vositalardan biri hisoblanadi. Peyzaj orqali yozuvchi tabiat manzaralarini tasvirlash bilan bir qatorda, asardagi voqea-hodisalar rivoji, qahramonlar ruhiy holati va muallifning g'oyaviy niyatini chuqurroq ochib beradi. Shu bois peyzaj adabiy asarning kompozitsion yaxlitligini ta'minlovchi va badiiy obrazlar tizimini boyituvchi muhim unsur sifatida namoyon bo'ladi.

Adabiyotshunoslikda peyzajning bir necha asosiy funksiyalari ajratib ko'rsatiladi. Avvalo, peyzaj tasviri voqealar sodir bo'layotgan makon va zamon haqida tasavvur beradi. Tabiat manzaralari asarda muayyan muhitni yaratib, o'quvchini voqea markaziga olib kiradi. Bu esa asarning badiiy ta'sirchanligini oshiradi. Ayniqsa, epik asarlarda peyzaj tasvirlari syujet rivojiga muvofiq holda berilib, voqealar oqimini tabiiy ravishda bog'lab turadi.

Peyzajning muhim vazifalaridan yana biri — qahramon ruhiy holatini ifodalashdir. Ko'pincha tabiat tasviri qahramonning ichki kechinmalari, ruhiy iztiroblari yoki quvonchli holatlari bilan uyg'un holda tasvirlanadi. Masalan, sokin va osoyishta tabiat manzaralari qahramon ruhiy muvozanatini, bo'ronli yoki qorong'i manzaralar esa ichki ziddiyat va iztirobnini ifodalashi mumkin. Bu holatda peyzaj psixologik vazifa bajarib, qahramon xarakterini ochishga xizmat qiladi.

Shuningdek, peyzaj badiiy asarda ramziy va falsafiy mazmun kasb etadi. Tabiat manzaralari orqali muallif hayot, inson va jamiyat haqidagi qarashlarini ramziy tarzda ifodalaydi. Ayrim asarlarda tabiat inson taqdiriga hamohang tarzda tasvirlanib, undagi o'zgarishlar qahramon hayotidagi burilish nuqtalari bilan bog'lanadi. Bunday hollarda peyzaj asarning g'oyaviy mazmunini chuqurlashtiruvchi muhim badiiy vositaga aylanadi.

Milliy va jahon adabiyotida peyzaj tasvirining qo'llanish usullari turli davr va adabiy yo'nalishlarga qarab farqlanadi. Klassik adabiyotda peyzaj ko'proq badiiy bezak va estetik tasvir vazifasini bajargan bo'lsa, realizm va modern adabiyotda u ijtimoiy va psixologik mazmun bilan boyitiladi. Zamonaviy adabiyotda esa peyzaj ko'pincha ekologik muammolar, inson va tabiat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni aks ettirish vositasiga aylanmoqda.

Shu bilan birga, peyzaj asar kompozitsiyasida muhim o'rin egallaydi. Tabiat tasvirlari asarning kirish, rivojlanish yoki yakuniy qismlarida berilib, syujetning mantiqiy yaxlitligini ta'minlaydi. Ba'zi hollarda peyzaj asar boshida umumiy kayfiyatni belgilasa, yakunida esa g'oyaviy xulosani kuchaytiradi. Bu jihatdan peyzaj badiiy asarning strukturaviy unsuri sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, peyzaj tasviri badiiy adabiyotda ko'p qirrali funksiyalarga ega bo'lib, asarning badiiy-estetik qiymatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. U nafaqat tabiat manzaralarini aks ettiradi, balki qahramon ruhiyati, muallif g'oyasi va asarning umumiy mazmunini ochib berishda samarali vosita hisoblanadi. Shu bois peyzajni adabiy asar tahlilida alohida e'tibor bilan o'rganish ilmiy jihatdan muhim ahamiyatga ega.

Badiiy adabiyotda peyzaj tasviri asarning g'oyaviy-estetik mazmunini ochishda muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shunga qaramay, adabiy asarlarni tahlil qilish jarayonida ko'pincha syujet va obrazlarga asosiy e'tibor qaratilib, peyzajning mazmuniy va funksional imkoniyatlari yetarli darajada chuqur o'rganilmaydi. Bu holat peyzaj tasvirining badiiy asardagi o'rni va ahamiyatini ilmiy jihatdan yanada mukammal tadqiq etish zaruratini yuzaga keltiradi.

Mavzuni o'rganish zarurati yana shundan iboratki, peyzaj tasviri orqali yozuvchi nafaqat tabiat manzaralarini aks ettiradi, balki qahramon ruhiy holatini, muallif dunyoqarashini va asarning falsafiy mazmunini ramziy tarzda ifodalaydi. Tabiat va inson o'rtasidagi murakkab munosabatlar, ijtimoiy muammolar va ruhiy kechinmalar ko'pincha peyzaj orqali badiiy talqin qilinadi. Shu sababli peyzajni chuqur tahlil qilish badiiy matnning yashirin qatlamlarini anglashga yordam beradi.

Zamonaviy adabiyotshunoslikda badiiy matnni kompleks va tizimli tahlil qilishga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, adabiyot ta'limida o'quvchilarning estetik tafakkurini rivojlantirish, badiiy tasvir vositalarini anglash va talqin qilish ko'nikmalarini shakllantirishda peyzaj tasvirining ahamiyati beqiyosdir. Mazkur mavzuni o'rganish adabiy tahlil jarayonini boyitib, o'quvchi va talabalarning badiiy asarga nisbatan chuqurroq yondashuvini ta'minlaydi.

Shuningdek, peyzaj tasviri milliy adabiyotimizda qadimdan shakllangan badiiy an'ana bo'lib, turli davr va adabiy oqimlarda o'ziga xos mazmun va funksiyalar kasb etgan. Ushbu o'zgarishlarni tarixiy va nazariy jihatdan tahlil qilish adabiyotshunoslik fanini rivojlantirish, milliy badiiy tafakkur xususiyatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Shu nuqtayi nazardan, peyzaj va uning badiiy adabiyotdagi o'rnini o'rganish nazariy va amaliy jihatdan dolzarb ilmiy masala hisoblanadi.

XULOSA

Olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, peyzaj tasviri badiiy adabiyotda muhim estetik va mazmuniy vazifani bajaradi. Peyzaj asarda nafaqat tabiat manzaralarini ifodalash, balki qahramonlarning ruhiy holatini ochib berish, voqealar rivojiga badiiy fon yaratish va muallif g'oyasini chuqurlashtirish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Tabiat tasvirlari orqali badiiy asarning umumiy kayfiyati belgilanib, o'quvchining asar mazmunini idrok etishi yanada chuqurlashadi.

Tadqiqot natijalari peyzajning badiiy asar kompozitsiyasida muhim o'rin egallashini tasdiqlaydi. Peyzaj tasvirlari syujetning muayyan bosqichlarida berilib, asarning mantiqiy yaxlitligini ta'minlaydi hamda obrazlar tizimini boyitadi. Shuningdek, peyzajning ramziy va psixologik funksiyalari adabiy asarning g'oyaviy-falsafiy mazmunini ochishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Milliy va jahon adabiyotida peyzaj tasvirining turli davr va adabiy oqimlarga xos qo'llanish usullari mavjud bo'lib, bu holat uning badiiy imkoniyatlari kengligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, peyzaj badiiy adabiyotda ikkinchi darajali tasvir unsuri emas, balki asarning mazmun-mohiyatini belgilovchi muhim badiiy vosita hisoblanadi. Uni ilmiy asosda tahlil qilish adabiy asarlarni chuqurroq anglash, badiiy tafakkurni rivojlantirish va adabiyotshunoslik fanini boyitishda muhim ahamiyat kasb etadi.

TAVSIYALAR

1. Badiiy asarlarni tahlil qilish jarayonida peyzaj tasvirining g'oyaviy va psixologik funksiyalariga alohida e'tibor qaratish tavsiya etiladi.
2. Adabiyot ta'limida peyzaj tasvirlarini mustaqil tahlil qilishga yo'naltirilgan topshiriqlar va mashg'ulotlarni keng joriy etish maqsadga muvofiq.
3. Milliy adabiyotimiz namunalari misolida peyzaj tasvirining badiiy imkoniyatlarini o'rganishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish lozim.
4. Badiiy matnlarni kompleks tahlil qilishda peyzajni syujet va obrazlar bilan uzviy bog'liq holda o'rganish tavsiya etiladi.
5. Zamonaviy adabiy jarayonni tahlil qilishda peyzajning ekologik, ijtimoiy va ramziy mazmunlarini aniqlashga qaratilgan yondashuvlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN O'ZBEK ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qodirov V. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1995.
2. Yo'ldoshev Q. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: Kamalak, 2000.
3. Rasulov A. Badiiy so'z va estetik tafakkur. – Toshkent: Fan, 2006.
4. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti jarayonlari. – Toshkent: Fan, 2004.
5. Normatov U. Nasr va uslub. – Toshkent: Fan, 1999.
6. Normatov U. Iste'dod jozibasi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2007.
7. Sultonov M. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1980.
8. Sharafiddinov O. Adabiyot — hayot ko'zgusi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2001.
9. Mirzayev I. Badiiy asar tahlili. – Toshkent: O'qituvchi, 1988.
10. Karimov B. O'zbek adabiyoti nazariyasi masalalari. – Toshkent: Fan, 1997.
11. Yo'ldoshev Q. So'z san'ati va tahlil. – Toshkent: Akademnashr, 2012.
12. Rasulov A. Badiiy tafakkur va zamon. – Toshkent: Fan, 2010.
13. Normatov U. Adabiy jarayon va badiiy tafakkur. – Toshkent: Fan, 2008.
14. Sharafiddinov O. Ijod va jasorat. – Toshkent: Ma'naviyat, 2005.